

„HANCÚROZÁS”?

Arany és Petőfi levelezéséről,
egy példával

„Nem lehet meghatottság nélkül felpillantani ezekből a levelekből, a két lélekóriás hancúrozásából.”¹ Ez a híres mondat az Arany–Petőfi-levelezésről szóló írásokban gyakran előfordul mint idézet; de talán Sáfrán Györgyi, a levelezést magában foglaló kritikai kiadás² szerkesztője idézi a leghatásosabban – mint e különleges szövegegység legmértöbb dicséretét –, tudniillik a levelező Aranyról írott könyvének mindjárt ez a legelső citátuma, amelyet az első lábjegyzet kísér.³

Ha elmélyedünk a gyermekkori testnevelésórák és a kötetlen bunyózások édes világában, akkor rájövünk, hogy a „hancúrozás” természetesen – legyen szó akár gyermekcékről, akár mackókról vagy kutyakölykökről – korántsem mindig teljességgel idillikus, hanem belefér alaposan a pofozkodás és a különböző, noha maradandó nyomot nem okozó hadicselek alkalmazása. A rengeteg példa közül most csak egyet tudunk végiglemezni.

Petőfi 1848. március 21-én egyrészt leöcsémezi Jankót levele megszólításában, holott korábban volt már ugyan Arany „kedves Jan-

kóm” (február 10.), „hazánk östökös-cselagja, nagyrabecsült barátom” (január 29.), valamint „koszorús Jankó(fic)”⁴ (január 2.), „szerelmetes fa-Jankóm” (1847. szeptember 17.), de öccse addig még nem volt, legföljebb „drága barátom, stibli”⁵ (1847. december 3.). Talán ha itt megállunk egy pillanatra, akkor láthatjuk, hogy mindezen megszólítások nem csupán ötletet adnak a válaszolónak, ez esetben Aranynak, hogy hozzáigazítsa a provokációhoz a maga stílusát, hanem kigyóznak tovább levelenként; például a „stibli” úgy jött elő, hogy Arany az 1847. november 11-i levelében a saját és Petőfi mesterségét – kissé eltérve a szokásos képzőművészeti hasonlatoktól, amelyek többnyire a szobrász munkájával szokták összehasonlítani a költőt – a csizmadiáéhoz hasonlítja: „Ha látni akarsz döglött pegazust: siess hozzám. Elmened óta nemhogy a költés, de még a verscsinálás sem megy. Tudod-e miféle mesteremesség ez a verscsinálás? Ez, pajtás, a kővágásnál csak százszorta nehezebb valami, ezelőtt én sem ismertem de a napokban megpróbáltam. – Az ember leül, kitalál sok tollrágás után egy rímet, melly legyen például *tapló*, ha ez megvan, feláll, gondolkozik hol lehetne megegyező rímet lelteni, végre egyben megállapodik; tegyük fel, ebben: *vak ló*; mármost előveszi az eszmék omniáriumát, és keresget eszmét, melly mind a *taplónak*, mind a *vak lónak* megfeleljen, s ha ezt fellelte, kész a vers, mint a csizmatalp. S íme, barátom, eltávoztoddal ezen foltozó-mesterségre szorult a te imádott költő barátod, ki, jóllehet azelőtt is »csak János« volt, mind azáltal néha vetődtek egy vagy két tenyeres-talpas eszméi. Mióta itthagytál Murányon tíz strophát csináltam, csináltam bizony, nagyobb kinnal, mintha fala újraépítésén dolgoztam volna, s már végkép kifáradtam. Innen mondom én, hogy keblem istennője megdöglött! szánakozzál rajtam és felejts el.

Nem is azért írok most, mintha jóakaródat kaptáznai akarnám (ad captandam bene-

1 Ilyés Gyula, *Petőfi Sándor*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963, 355.

2 Arany János *Levelezése (1828–1851)* (Arany János Összes Művei, szerk. Keresztury Dezső, XV., Levelezés, I.), s. a. r. Sáfrán Györgyi [...], Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. (A továbbiakban: AJÖM XV.)

3 Sáfrán Györgyi, *A levelező Arany János: Levélváltás felső-magyarországi íróbarátaival* (Borsod-Miskolci Irodalomtörténeti Füzetek, 17), Miskolc, Miskolci Városi Könyvtár, 1999, 9.

4 A *kófic* legenyhébb jelentése 'haszontalan, semmirevaló, hitvány' stb. Megnyugtató: Mészáros Lázárt, a hadügyminisztert is csak így emlegették baráti szeretettel, nyilván a beosztottai.

5 Ez utóbbi szó söröskriglit, illetve nagy alakú cszímát, avagy óriás söröskorsót jelent.

volentiam) és barátságunk *művészi*, tovább nyújtásán mesterkedném. O nem! én érzem, én tudom, én hiszem, én meggyőződve vagyok, hogy barátságunknak meg kell szünyne! Ugy is azt mondja a példabeszéd: meghalt a gyermek, oda a komaság... vagy ami mindegyre megy, krepírozott a múzsa, vége a barátságnak! I am ruined! eljő, tudom, hogy eljő az *uzsorkörm*, és a mit eddig kamatra adott vala, visszaveszi a *nemes örmt*: de hagyján! azért még is János leszem én.”⁶

Véleményem szerint Petőfi március 21-i levelének a megszólításában azért „öcsöli le” barátját, mert Arany folyton csak lényegtelen irodalmi dolgokról ír, noha ő már korábban, január 29-én figyelmeztette, hogy Európában a nemzetközi helyzet fokozódik („bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban...”), tehát legalább azonnal közölje a forrongó nagyvilággal, hogy Toldi Miklós nem azonos Toldy Ferencsel, „hogy nemzetedet megódd a Dózsánál dózsább polgárháborútól”⁷, de Arany erre mit sem hajtott. Pedig ő közben megcsinálta Pesten a forradalmat, tehát van mire föl vágnia, illetve föl bátyáskodnia!

Arany egy február 25-ről keltezett levelében – amelyből csak egy töredék maradt – válaszolt ugyan Petőfinek, és levelében védte Tompát, valamint közölte, hogy fáj a feje, amit feltehetőleg egy török fez okoz, aminek használatáról ugyanúgy nem tud leszokni, akár csak a pipáról. Petőfit az is bánthatta, hogy közben még jobban összeveszett Tompával, mint azelőtt. De mindenestre ki akarja piszkálni – egyébként hat évvel idősebb – öccsét a tétlenségéből, ezért így fejezi be: „Isten ójon, kedves barátom, minden veszedelemtől ott a kemence mögött!”⁸ Ez bizony, ha szabad ilyet mondani, Petőfi kedves

6 AJÖM XV, 151; helyenként – szükség szerint – javítva a hasonmás alapján, l. Arany János és Petőfi Sándor *Levelezése*, összeállította és az utószót írta Korompay H. János, Budapest, Kossuth Kiadó-MTA Könyvtár és Információs Központ–Országos Széchényi Könyvtár, 2018, 128–130. – Arany tréfáinak angol és német irodalmi hátterére vonatkozólag lásd Marót Károly, *John Stibbi, shoemaker and poet*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1912, 413–415. – Lehetséges, hogy angol nyelvű bibliai idézet (Ézs 6, 5.). Ennek nyomán persze idézheti egy újabb költő vagy író is, akár biblikus értelemben, akár frivolabban a pénzügyi életre célozva. Köszönöm Melhardt Gergőnek, hogy föl hívta a figyelmemet erre a helyre.

7 AJÖM XV, 174–175.

8 AJÖM XV, 195.

és e levélben is használt kifejezését kölcsönvéve, „titánilag” goromba. Lássuk, hogy válaszol Arany.

Először nem is válaszolt, hanem írt csak úgy, mégpedig március 26-án, tudniillik akkor egy-két napja már eljutott Szalontára is a pesti forradalom híre. Ebben legelőször is a levelezésben csak ritkán használt keresztnevéen szólítja meg Petőfit („kedves Sándorom”), mert így ünnepélyesebb, akár csak a rákövetkezők:

„Vedd szives kézzorításomat polgári dicső küszdelmeidért!

Nem következett ugyan még rám a levélírás: de meg nem állhatom, hogy örömem s *büszkeségem* teljében fel ne kiáltlak:

»O et delictum et dulce decus meum!« Add át kézzorításomat s ölelésemet a lelkes Jókai Mórnak is.”⁹

A latin sor Horatius *Ódái* első könyvének első darabjának második sora, egy szó változtatással, ugyanis az eredetiben „praesidium” van, ami támogatót vagy támogatást tanácsadót vagy pártfogót jelent, szemben a „delictum”-mal, ami viszont gyönyörűséget. Persze a „delictum”, illetve ennek alakváltozata, a „deliciae” is előfordul Horatiusnál, csak más összefüggésben, ugyanis a Marcus Censorinus-hoz, barátjához intézett óda (amelynek szokásos alcíme magyarul így hangzik: *A Múzsa halhatatlanná tesz*) azzal kezdődik, hogy adna ő szívesen vagyont érő műtárgyakat barátjának ajándékba, boroskupától a leghíresebb görög festők és szobrászok műveiig, de erre nincs pénze, és ahogyan tudja, barátja sem áhítozik ilyesmire, hiszen:

„Sed non haec mihi vis, non tibi talium res est aut animus deliciarum egens. Gaudes carminibus; carmina possumus donare et pretium dicere muneri.”

(Carm. IV, 8, 9–12.)

Bede Anna fordításában:

„Ezt hát nem tehetem, s tudva tudom: te sem kívánsz tőlem ilyen nagybecsű tárgyakat. Néked kedves a vers: verset adok neked! Hozzánk ily adomány illik, ez ér sokat.”¹⁰

9 AJÖM XV, 196.

10 Horatius *Összes művei Bede Anna fordításában*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989, 145–146.

Tudjuk, Arany és Petőfi is gyakorlatilag be-téve tudta Horatiust, tehát a szóváltoztatás nyilván szemet szúrt a címzett, történeti „polgári dicső küszdelmeket” végrehajtott forradalmárnak, aki tudja, hogy Horatiusnál utána az következik, hogy a költemény sokkal többet ér, mint bármely márványba vésett felirat vagy faragott emlékmű, amely megidézi a hősök emlékét, legyen a hős akár olyan nagy, mint maga Hercules vagy Romulus volt annak idején. A „polgári” természetesen ebben az értelemben a latin „civilis”-nek a megfelelője, ami azt jelenti, hogy nem katona hajtott végre ezt a tettet, hanem egyszerű civil, vagyis polgár. (Franciául „citoyen”.) Azt is érezteti Arany ezzel a változtatással, hogy nem az számít az ő szemében Petőfivel kapcsolatban, hogy Petőfi az ő pártfogója, mint amilyen Maecenas volt Horatiusnak, hanem az, hogy olyan barát, aki maga is rokon lélek vele, ezért tehát ha költő dicsőíti őt, akkor éri el csak igazán a halhatatlanságot, civil-, azaz citoyen-hősi mivoltában is.¹¹

Persze Arany, mikor végre megkapta Petőfitől magától a hírt, hogy amit ő tett március 15-én az forradalom akkor is, ha nem folyt vér, és ehhez képest dorgálja meg mintegy öccsét, hogy a kemence mögé bújva tengeti éltét, akkor erre most már válaszol. Finom iróniával és egyúttal öniróniával küldi fel Petőfinek Pestre a pár napja befejezett *Toldi estéjét*, és tesz egy megdöbbenő kijelentést is: lehet, hogy ez lesz utolsó költeménye. A forradalomra nem tér ki külön, csak éppen saját magát minősíti aláírása előtt nemcsak barátoknak, hanem „polgártárs”-nak is, midőn Petőfi-idézettel búcsúzik: „A magyarok istene áldjon meg, igaz szívéből kívánja: barátod s polgártársad Arany János”.¹² Kár, hogy eddig még mindig nem jelent meg, Arany leghatározottabb kívánsága ellenére sem, a *Toldi estéje* úgy, ahogy ő azt ebben az első változatban leírta, hogy legyen az egész költemény „Petőfi Sándornak” ajánlva. (Természetesen 1854-ben, amikor végre megjelenhetett, és különben is Arany átdolgozta, elkép-

zelhetetlen lett volna ez az ajánlás, azóta pedig egybeolvasztatták ezt a kettőt, és így az ajánlás végképp kimaradt és beszorult a levelezésbe. A filológia is tud „titánilag” otromba lenni... Persze az itt alkalmazható szót helyettesítheti esetleg Arany finom körülírása az 1847. május 27-én írott levélben a levelező-partnere, Petőfi által használt „lófasz” illedelmesebb kifejezésére: a „würstli”.¹³)

No de Petőfi se hagyta magát. Ugyanis egyrészt hagyta az öcsözést, és visszatért a „Jankó”-ra. Másrészt Arany szemérmes halálsejtelmére (a *Toldi estéjéről* mint utolsó művéről) meglehetősen gorombán válaszolt: „Bizony isten, nem dicséretképen mondom (hisz tudod, hogy nem igen szeretek szembe dicsérni) de el nem hallgathatom, hogy nagy számár vagy. Mi a mennydörgő menkő jutott eszedbe, azt mondanod, hogy Toldi estéje utolsó munkád?”¹⁴ Utána hosszan kifejti, hogy mi a módja a dilógia trilógiává alakításának, azaz a *Toldi* középészke elkészítésének. Ennek vége természetesen egy dolog lehet: „Ha így bevégezd Toldit, Homer és Oszian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velük. Ezt én mondom, és én az vagyok, a ki soha sem hazudik.”¹⁵ Ezek után még azt is felajánlja Aranyéknak, hogy költözzenek fel Pestre, mert ő majd szerez Aranynak tartós állást, a Landerer által tervezett néplap szerkesztői posztját, és így végre egy városban élhetnének: „Te Jankó, a lenne ám még az élet, ha feljönél! gyere föl, az isten áldjon meg. Ugy élünk, mint a Krisztus, ha egy kicsit szegényeckén is.”¹⁶

Arany erre április 22-én válaszolt. Most nem cifrázza, egyszerűen „kedves barátom”-nak szólítja a bűnbánó álbátyját, majd olyan mélyre ereszkedik lélektanilag, ahová eddig még soha: bevallja ugyanis, hogy ő nem azért aggódott igazán, hogy Petőfit a pletykák szerint letartóztatták volna – Petőfi mindenesetre így értette a dolgot, hiszen, mint tudjuk, *A királyok ellen* című verse országos felháborodást keltett –, hanem azért

11 Vö. e sorok írójától: „Bújj el, Jankó...” Arany János és március tizenötödike, Liget, 2010/9, 73–80.
12 AJÖM XV, 197.

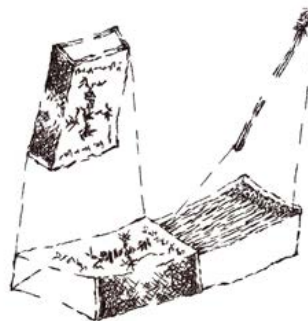
13 AJÖM XV, 88.
14 AJÖM XV, 198.
15 Uo.
16 Uo.

aggódott, hogy Petőfi nem ír neki, és ha ilyen értelemben leveszi róla a kezét, akkor ő megszűnik írónak lenni! „Pedig talán magad nem is képzeled milyly könnyen semmivé tudnád te tenni az én jövődöbeli iróságomat.”¹⁷ Vagyis mintegy attól félt, hogy a vágyálomszerűen elképzelt népies triumvirátusból Tompa után ő is kieshetnék... Ezek után azonban rátér a konkrét ajánlatra, ami a néplap szerkesztését és a Petőfi által javasolt Pestre költözést illeti. „Az egészhez azonban épen nem kötök vérmes reményeket, s nem sokat aggódom, ha semmi sem lesz is belőle. Annyit már eddig is nyertem benne, hogy újabb örvendetes tanúbizonyságát vettem, irántam a távolban is folyvást hön dobogó baráti szivednek, melly nem elégszik meg »igaz barátod« etc. kifejezésekkel a levelekben, hanem, a hol csak szerét ejtheti, tetteleg iparkodik barátja jólétét eszközteni. Nekem nincs alkalmam ezt tenni irányodban, s nekem csak az elpiritó háladatosság jutott osztályrészül: de hagyján. Menjek csak Pestre, majd meglásd minő alföldi családot formálunk ott, összesítvén gazdaságainkat, mint Lócsláb Jakab és Röhögi János a Vörösmarti [sic] »Kecskebőr«-ében.”¹⁸

Vörösmartynak ezt az 1834-ben megjelent prózai elbeszélését – ő maga a „pörrege” műfaji megjelölést alkalmazta – a legkülönbözőbb oldalokról jövő egyöntetű felháborodás fogadta a reformkorban. Volt, aki az úri modort hiányolta benne, mondván, nem szép a nemzet költőjétől, hogy ide sülydedt. Mások tökéletesen művésztelennek tartották, és a népiesség kudarcát szemléltették példáján, nemcsak Vörösmartyt, hanem magát az Aurorát is szidalmazván, hogy hogy hozhatlak le ilyen förmedvényt.¹⁹ Az elbeszélés utóélete se kutya, mert ugyan akadtak épelméjű filoszok is, akik szerették, mint például Gyulai Pál, Pintér Kálmán vagy Galamb Sándor és Túróczi-Trostler József, de azért volt olyan is, mint Juhász Géza, aki egyenesen azzal vá-

dolta meg, hogy kiröhögteti a parasztokat: „Bonyodalma elejétől végéig ízetlen, a nemes urak harsány röheje százados távolból is sérti a fület.” Szerencsére az utóbbi időben újra fölfedezték, legalaposabban Milbacher Róbert értékelte.²⁰

Azt, hogy Arany Petőfinek, reménybeli város lakó-társának azt kínálja fel, hogy majd úgy fognak élni, mint Lócsláb és Röhögi, csak éppen alföldiesen, ezt egyedül Solt Andor vette észre.²¹ Az „alföldi” jelző nagyon fontos, hiszen Petőfi és Arany is ennek a nagy tájnak a szülőtte, Vörösmarty pedig többször is hangsúlyozza, hogy dunántúli pórregéről van szó, ezen belül is baranyai a történet a balul sikerült és röhejes kincskeresésről. Ha elolvassuk *A kecskebőrt*, akkor egy percre úgy érezzük

magunkat, minthogyha arra az irodalmi tájra csöppentünk volna, amelyet Dickens angliai nyomortanyáiból varázsol majd nemsokára Petőfi *Az apostolban*, vagy amelyet szintén Dickens, Byron, Bulwer vagy Csokonai nyomán az Érmellékből és más bihari tájakból rettentés és boszorkányos nyomortanyaként Arany teremt meg *Az elveszett alkotmányban*, és fog majd még vörösmartyasabban megteremtteni a *Bolond Istók* első énekében.

Két agyalágyult és nyomorék cimborá a főhős, akik egy ideig közös feleséget használnak, de miután az megboldogul, egyesítik háztartásaikat, sorra megdöglesztik lovaikat, a két utolsó megszökik tőlük, akkor esznek, ha nincs mit, van egy gyermekük is, amelyről nem lehet tudni, hogy ki az apja, viszont

17 AJÖM XV, 200.

18 AJÖM XV, 202.

19 Az elbeszélés szövegét lásd Vörösmarty Mihály, *Beszélek és regék: Ezeregyéjszaka I. füzet* (Vörösmarty Mihály Összes művei, szerk. Horváth Károly és Tóth Dezső, 13), s. a. r. Solt Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974, 33–52, a jegyzeteket: 274–282.

20 Milbacher Róbert, „...földben állasz mély gyökökkel...”: *A magyar irodalmi népiesség genezisének akkulturációs metódusa és póriás hagyományának vázlatja*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 108–114.

21 Vörösmarty, *i. m.*, 277.

nagy csavargó és tolvaj, de egyszerre csak elhatározzák, hogy éjjel-nappal enni fognak ezentúl, mintha olvasták volna valamelyik előképét annak a kulináris paradicsomnak a nagy sódarzabálásokról és hasonlókrol, amelyet majd a *János pap országában* ír meg Arany később. Tudniillik a hosszabbik nyomoronc egy gödörben aranyport látott csillogni, és föltételezi, hogy az egy elhagyatott aranybánya. Addig hergeli cimboráját, amíg elindulnak a nagy kalandra, hogy feltörjenek. Hiába, ilyen ez a reformkor. Az ő március 15-jük azonban csúful fejeződik be, mindketten beszorulnak a lukba, amelyben persze nem volt aranypor, csak besütött a nap, és egy pocsolya visszaverte, viszont megtámadja őket egy beszorult kecske, ők pedig egymással félig altestileg egyesülve tudnak csak néhány kéz- és lábtörés árán kinyomulni a lukból, miután a kecske öngyilkos lesz, mert kettejük teste közé szorulva beleszalad a Lócszláb Jakab késébe. Megfőzik a kecskét gulyásnak, bőrét kiakasztják száradni, azonban erre megjelenik az ördög! Később elszaladnak, az ördög pedig elfogyasztja a gulyást, a saját kecskebőrébe öltözve, szarvakkal. Később kiderül, hogy: 1. ez nem az ördög volt, hanem a közös gyermek, aki éppen arra járt és éhes volt; 2. később a gyermek hajlandó megtanulni írni-olvasni, hiába, a jobbágyságot fel kell szabadítani, éljen a népiskola! 3. a két hülyét később postásként alkalmazza a falu.

Arany – nehogy félreértés essék – a levél végén, miután felkínálta ezt a gyönyörű pesti perspektívát a Petőfivel való közös életre, hasonló modorban jellemzi szalontai honfitársait, akik miután több nemzedéken át harcoltak azért, hogy ne jobbágyok legyenek, hanem hajdú-nemesek, most, hogy eltörölték a jobbágyságot, nemesek akarnak lenni, tehát a volt helyett a nincsent választják nagy garral. Ők is hiszik, akár az egész ország, hogy megtalálták az aranybányát. Ám érezteti Arany, Lócszláb és Röhögi is ezt hitték, aztán mégis mire mentek a lyukban.

És hogyan beszélgettek egymással? Természetesen népiesen. Viszont az egyik lelkesített, a másik pedig hallgatott szavaira.

„A barlang torkolatja szűk. Belül tágas lehet; de setét, mint a pokol.»

»Pokol!« vigyorga János.

»S ha a kincset valami sárkány találja őrzeni –«

»Vagy morkoláb!« mondá vigyorogva Röhögi, ki már régen nem gondola magától semmit, s most rendkívül meg vala lépetve, hogy szunyadozó elméje egyszerre illy nagy lobot vetett.

»Bizony, János koma, az könnyen meglehet, hogy fogunkat ott hagyjuk, s aztán, mint szokás mondani, sem pénz, sem posztó.«

»Posztó!« bőge csodálatosan Röhögi, ki előbbi ész-lobbanása által megerőteltve, hűledezéseibe csakhamar vissza esett s ezen végszó által annyira ki lőn forgatva sorából, hogy az egész beszédben alig emlékezett egyébre vissza, mint a gombócokra; de arra semmikép rá nem mehetett, hogy azokat a posztóval valami összefüggésbe hozza. Lócszláb sejté, hogy pajtásának fejét igen meg találta terhelni, azért is összevoná beszéde vitorlát, s a mit az előbocsátottak után kevesen vártunk volna, így zárá szavait: »Már, János koma, hát csak elmenjünk (s ezt leginkább hangoztatá) a jó Isten nevében, ha addig élünk is!« S ez ügyes kanyarítással annyira visszahozá társa eszméletét, hogy, midőn ő ültéből fölkelt, amaz is felállott, s vastag busa hangon így szólt: »Nohát menjünk.«²²

Petőfi nyilván ugyanúgy tudta kívülről Vörösmartyt, mint Horatiust. Valamint ő írta a valaha írt legjobb Vörösmarty-paródiát is, tehát el tudta képzelni nemcsak azt, hogy hogyan beszélget Lócszláb és Röhögi, hanem azt is, hogy hogyan beszélgetne, mondjuk, miután már összezsalsaláduáltak Arannyal, az „amazontermészetű Márta” és a „szemérmertes Erzsók asszony”. Próbáljuk legalább egy pillanatra elképzelni, hogy mit érzett akkor, amikor ezeket a sorokat olvasta, a végén nyilván homéri kacajban tört ki.

De hogy folytassuk az elképzelt pórregei tréfás beszélgetést: Petőfi nem tudta megtaláltatni az utókorral Szilveszter hamvait, Arany pedig az árokba gurult Istók-Katalint...

22 Vörösmarty, *i. m.*, 36–37.